

El procés d'implantació dels estudis agraris a la província de Lleida (1842-1969)

Els orígens de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària de Lleida*

Jordi Martí-Henneberg

Universitat de Lleida

Una institució d'ensenyament i recerca es constitueix per donar resposta a una necessitat en la societat que la promou. Aquest és el cas dels estudis agrònoms a Lleida, resultat d'un llarg procés històric que caldrà relacionar tant amb l'establiment d'aquests estudis a Espanya, com amb la consolidació de Lleida com a nucli productor agropecuari.

En un primer capítol es presenta la intrincada evolució de la promoció pública de l'agronomia a Espanya fins 1914. Aquest és el marc global de referència per a l'establiment posterior de centres d'ensenyament i recerca en agronomia a Lleida, però que ja dibuixa el primer argument del treball: la voluntat de canvi entre la pagesia, agreujada per la crisi finisecular, és el factor que impulsa una acció més decidida de l'administració, que es tradueix en una xarxa d'ensenyament, innovació i orientació per a tots els nivells responsables de la modernització del sector agrari.

En el segon capítol es dona continuïtat a aquest argument a partir de l'acció de la Mancomunitat, que permet elaborar la segona hipòtesi, a saber, que l'acció territorial de l'administració reflecteix la geografia agrària del moment i les àrees amb projecció de futur per especialitats. En aquest sentit, les decisions fins la Guerra Civil per promocionar la fruita dolça i la ramaderia, ens informen d'on es va configurar aquesta especialització. Així doncs, el reclam, ja el 1924, d'un centre de recerca fructícola a Lleida, en els mateixos terrenys de l'actual Escola, és un referent bàsic.

Finalment, en un tercer apartat, s'ha recollit la informació oral dels propis protagonistes en la constitució de l'Escola. És l'últim esglaó d'una perspectiva històrica que hem tingut l'oportunitat de configurar a partir de la bibliografia disponible i de la consulta dels arxius amb informació sobre el tema, a Madrid, Barcelona i Lleida. Per tant, es tracta d'una aproximació original a partir de fonts primàries.

* Aquest estudi ha estat realitzat en el marc del projecte DGICYT-FEDER BSO2001-0747 i té el seu origen en un treball de curs elaborat per la geògrafa Begoña Gairín. Volem agrair la disponibilitat i mestratge dels historiadors Romà Sol i Carme Torres.

Els precedents i les primeres iniciatives per divulgar els estudis agronòmics des de mitjan segle XIX

L'any 1842, amb la constitució d'una Càtedra d'Agricultura a l'Institut de Batxillerat de Lleida, es pot situar la primera experiència coneguda a la província en l'ensenyament d'aquesta matèria. El centre de segon ensenyament havia estat creat tot just l'any anterior, coincidint amb l'etapa d'establiment d'instituts de secundària a Espanya, durant el període de govern liberal, entre 1836 i 1845. L'ensenyament de l'agricultura cal emmarcar-lo en el debat entre liberals i conservadors sobre la funció utilitària que havien de tenir els ensenyaments mitjans. Els primers, perseverant en la tradició il·lustrada, pretenien imprimir en els seus projectes educatius una formació d'alt contingut científic-tècnic, incorporant aquelles especialitats que permetrien una inserció immediata en el món laboral, la qual cosa té especial interès per a les classes més desfavorides, que no podien ampliar estudis. Els conservadors, contràriament, defensaven una orientació bàsicament preuniversitària del batxillerat i una àmplia formació en llengües i humanitats. La incorporació dels estudis agronòmics en aquest centre respon al *Proyecto de Ley sobre organización de la Instrucción secundaria y superior* de l'any 1841, pel qual es proposa la introducció d'estudis pràctics o de matèries tecnològiques, com l'agricultura, el comerç o la nàutica al batxillerat, segons les necessitats o prioritats de cada província.

Més endavant, el 1859, l'Institut de Lleida oferí a partir de 1859 la titulació de perít agrícola, resultat de la introducció dels anomenats "estudis d'aplicació" en l'ensenyament secundari en compliment de la Llei General d'Educació aprovada el 1857, d'orientació liberal. Aquesta legislació divideix l'ensenyament en dues modalitats: els estudis generals i els d'aplicació. La mesura facilitarà el reconeixement oficial de la formació professional de grau mitjà, que ja s'impartia en alguns instituts, i responia a la necessitat immediata de formar tècnics agrícoles per treballar en els organismes oficials que es pretenien organitzar de forma descentralitzada. D'altra banda, tenia en compte que l'ensenyament, especialment el de caràcter superior, estava centralitzat a Madrid¹.

L'any 1862, el Ministerio de Fomento adreçà una circular a les institucions polítiques i del món agrari lleidatanes més representatives². Es tracta del "Interrogatorio sobre el estado de la enseñanza agrícola y acerca de los medios de contribuir a su propagación y al fomento de la agricultura". En el cas de

1. L'any 1855 es crea l'Escola Central d'Agricultura a Aranjuez, centre d'estudis agronòmics superiors; institució sostinguda amb fons públics, com a novetat d'aquell moment. La primera d'aquesta mena a Espanya fins la creació el 1912 a Barcelona de l'Escola Superior d'Agricultura i una de les primeres institucions d'ensenyament agrícola superior creades a Europa.

2. La Diputació Provincial, la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç de la Província de Lleida i l'Institut de Lleida de forma conjunta, per una banda, i la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida, per una altra.

Lleida, se'n dedueix una excessiva teorització d'aquests estudis que no es correspon amb la denominació de càtedra d'agricultura "*teòrico-pràctica*" amb què va ser creada. Aquesta realitat es deu en bona mesura a la precarietat dels ajuts econòmics estatals per desenvolupar l'ensenyament, especialment pel que es considera de vital importància: el camp de pràctiques i els instruments agrícoles. L'informe denuncia la manca de terrenys propis, ja que "mientras se crea una granja-escuela se hacen ensayos en una finca un poco distante del Instituto que es propiedad de la persona que da la cátedra"³. Aquest document també ens informa del nombre d'alumnes que cursaven aquests estudis a Lleida. Des de la creació de la càtedra d'Agricultura el 1859, havien acabat els estudis 28 alumnes - la primera promoció de pèrits, ja que els estudis duraven tres anys -, i 27 l'estaven cursant aquell any. El títol que obtenien era el de pèrit agrònom i taxador de terres, que aquí abregem amb la denominació de *pèrit*; però aquest títol general en realitat només es podia obtenir a la Escuela Central de Agricultura. Es desconeix el nombre de batxillers totals i per especialitats, i per tant resulta difícil una valoració del ressò que aquest tipus d'estudis tingueren entre els estudiants de la província.

En general, la creació d'aquestes càtedres d'aplicació pràctica en agricultura no va donar els resultats esperats. El 1872 trobem que de 60 centres oficials, només 21 disposaven de càtedres d'agricultura teòrico-pràctica. A Catalunya, més concretament, s'imparteixen estudis d'aplicació agrícola en els instituts de Barcelona, Tortosa i es mantenen en el de Lleida, on consta com a professor Antonio Fosa, enginyer agrònom⁴. A partir de la informació disponible (CARTANÀ, 1991: 216-7), sabem que el percentatge de *pèrits* agrònoms respecte al total de títols pericials a cada centre tendia a ser menys significatiu com més comercial o industrial era la localitat on s'impartien els estudis. A Lleida, on no existia cap tipus d'establiment d'ensenyament agrícola a excepció dels estudis d'aplicació, segons es posava ja de manifest en l'esmentat "*Interrogatorio...*" de 1862, la majoria d'estudiants d'aplicació cursaven la carrera pericial agronòmica. Possiblement, com que l'Institut era petit, l'oferta de carreres pericials era limitada. En tot cas, a Lleida es graduaren més *pèrits* (28 entre 1859 - 1861) que a Palma de Mallorca (15 de 1868 a 1880) o proporcionalment que a Barcelona, (35 entre 1868 y 1880).

En general, no reeixí l'objectiu de fomentar l'estudi de l'agricultura a partir de l'ensenyament secundari; no reeixí, principalment perquè difícilment s'adquirien coneixements pràctics i això posà en qüestió la seva utilitat. Precisament, en la

3. Contestació al "Interrogatorio sobre..." Arxiu del Ministerio de Agricultura, lligall 127,10.

4. El 1861 s'establia oficialment l'obligatorietat de tenir un catedràtic d'agricultura teòrico-pràctica en aquells instituts que disposessin d'estudis d'aplicació. A partir d'aquest moment els enginyers agrònoms seran els encarregats de l'ensenyament agronòmic a Espanya i coincideix amb la creació de l'Escola d'Agricultura a Aranjuez el 1855, primer centre d'estudis agronòmics superiors.

resposta des de Lleida a la circular ministerial de 1862, quedà clar que la percepció d'aquesta mancança fou motiu de protesta i de demanda d'una reorganització de l'ensenyament, proposant l'establiment d'una granja-model provincial on impartir els títols de pèrit agrimensor i taxador de terres, capataç, majoral, hortolà i peó de camp. Els dos documents que fan al·lusió al tema (vegeu nota 6), coincideixen a grans trets en el tipus i en les condicions amb què hauria d'establir-se l'esmentada granja-model provincial. El projecte resulta prou ambiciós tant per les dotacions com per les activitats previstes a la granja. Es parla d'una finca d'entre 25 i 50 hectàrees, part de secà i part de regadiu, que disposant dels instruments agrícoles i mitjans tècnics necessaris més moderns, hauria de combinar el conreu més innovador de la terra, el manteniment de bestiar de treball, l'explotació intensiva de ramaderia de llet i de carn, i la indústria rural (la cria del cuc de la seda, o l'elaboració de l'oli). Aquesta idea de comptar amb una finca experimental es troba en l'origen dels terrenys on hi ha l'actual ETSEA.

De forma paral·lela al reclam dels estudis d'aplicació, l'administració havia emès una sèrie de disposicions legislatives intentant promoure la creació del que ara passarà a anomenar-se granja-escola a cada província espanyola⁵.

La reivindicació d'una granja-escola expressada per les institucions lleidatanes en la contestació al "*Interrogatorio...*" el 1862, serà formalitzada sis anys més tard per l'Ajuntament de Lleida amb el recolzament de la Diputació Provincial, sol·licitant al Ministerio de Fomento "que se digne autorizar a éste Ayuntamiento para plantear una Granja Escuela de trabajos agrícolas de huerta en el Santuario de Ntra. Sra. de Butsenit mediante la obligación que se contrae de abonar a la Junta Municipal de Beneficiencia los trescientos veinte escudos que ahora produce dicha finca" (Arxiu del Ministerio de Agricultura, Lligall 127, 10). Alentats pel que disposa la llei del 1866, les institucions polítiques i agrícoles lleidatanes s'apressaren a sol·licitar la creació d'aquest centre a prop de la capital, aportant diversos arguments: les condicions favorables que té la província per a l'agricultura, les condicions adequades de la finca del Santuari de Butsenit, situada en la partida de Rufeia del municipi de Lleida, propietat de la Junta Municipal de Beneficiència i subjecte a la llei de desamortització dels béns eclesiàstics i, en tercer lloc, el que és més important, que el manteniment de la granja-escola seria assumit per l'Ajuntament de la capital. Aquesta demanda no acabà materialitzant-se, per la qual cosa s'insistirà fins al primer decenni del segle en la petició d'acollir un establiment d'ensenyament agrícola a la província.

5. Ens referirem a l'àmbit de Catalunya, a la creació de la Granja- Escola de Fortianell (Alt Empordà) l'any 1855. Aquest centre impartia un ensenyament de caràcter professional, combinant l'ensenyament pràctic amb el teòric a uns estudiants joves en règim d'internat. La Diputació de Girona va finançar des de l'inici l'ensenyament de la granja, però cap a 1865 en va retallar el pressupost i pocs anys després es va fer càrrec del centre una congregació religiosa francesa, els Germans de les Escoles Cristianes, i a partir d'aleshores passà a nomenar-se Col·legi de Sant Josep o Institut Agrícola Hispano-Francès. (CASANOVAS, 1994 i 1996).

El 1876, inaugurada la Restauració i amb els conservadors al poder, s'aprova una nova Llei de regulació de l'ensenyament agrícola a tots els nivells. S'introdueixen nous mecanismes de divulgació de la ciència agronòmica, segons els quals s'eliminen les càtedres d'agricultura teòrico-pràctica com a estudis d'aplicació instaurats en el batxillerat, degut a l'escàs prestigi social que van adquirir, com ja s'ha comentat, i l'assignatura d'Agricultura Elemental passa a integrar-se en els estudis generals de segon ensenyament. Fins el 1900 trobarem inclòs l'ensenyament de l'agricultura en els programes d'estudis generals, tot i la successió de diverses reformes en el batxillerat. Però en compensació per aquesta mesura, es preveu la creació de centres de formació professional agronòmica, de granges-escola en totes les províncies, amb la possibilitat del suport del Ministerio de Fomento i la Dirección de Agricultura "aquellas que, á juicio del mismo, lo necesitan y por su importancia y condiciones lo merezcan" (MINISTERIO DE FOMENTO, 1912: 64), però amb caràcter provincial i depenent exclusivament de les diputacions.

Des de la Diputació Provincial, l'Ajuntament i la Cambra Agrícola de Lleida, es reprenen de nou els tràmits per establir una escola pràctica d'agricultura prop de la capital provincial arran de la disposició del Ministerio de Fomento per crear vuit Granges - Escola experimentals en diferents regions d'Espanya, ara sí, dependents de la Dirección General de Agricultura del Ministerio de Fomento. Aquest idea es reflecteix en els pressupostos de 1887-1888, i abans de la seva aprovació definitiva l'any 1886, una comissió de la Diputació es trasllada a Madrid perquè Lleida fos una de les províncies elegides. Un cop aprovats els pressupostos generals el 1887, la Comissió Provincial reitera la mateixa petició fonamentant-se per això en que "no hay ningún instituto de esa clase en toda la región catalana y las circunstancias especialísimas que reúne Lérida para que se le conceda derecho de preferencia en este particular, toda vez que sería una prosperidad exclusivamente al cultivo de la tierra a diferencia de las otras tres provincias catalanas en las cuales se concede grande importancia al ejercicio de las industria."(MINISTERIO DE FOMENTO, 1912).

Una de les principals dificultats que Lleida tenia per obtenir la concessió de la granja era l'existència de la Granja Experimental de Barcelona, consolidada el 1898 com a Escola Provincial d'Agricultura on es podien obtenir els títols de *pèrit* i capataç agrícola. Per pal·liar aquesta situació, l'any 1895 la Diputació va voler aprofitar la supressió de la Granja-Escola de Càceres per instal·lar-ne una a Lleida i un dels seus diputats, Marià de Gomar, oferí gratuïtament una finca de tres hectàrees en cas d'aprovar-se el projecte. La resolució desfavorable del plet mantingut amb el Ministerio de Fomento arribà el 1903, quan després d'ésser aprovada la instal·lació de la Granja-Escola el 1899 pel Ministeri, es dividí Espanya en tretze regions agrícoles i es decretà el manteniment de les Escoles de Barcelona i Saragossa, però no la que estava en procés de creació a Lleida. Per assolir les condicions exigides pel Ministerio de Agricultura, a Lleida s'havien afegit als

terrenys inicials, un altre arrendat a l'Ajuntament contigu als Camps Elisis, i la compra de dues finques més de set hectàrees cadascuna. Es nomenà director Hermenegildo Gorria, que ja ho era de la de Barcelona, i els treballs tècnics foren realitzats amb l'ajuda de l'enginyer director de la Granja de Saragossa, Julio Otero (LLADONOSA, 1974: 120-1).

Per entendre la difusió dels coneixements agrònomic, també són importants els instruments no docents, com els serveis agrícoles de l'Estat a la província de Lleida. Amb la intenció d'exercir una tasca més efectiva en la transformació tècnica de l'agricultura, el 1879 s'havien aprovat les bases per a l'organització del Servei Agronòmic estatal, completades amb l'organització del Cos d'Enginyers agrònoms i dels Ajudants del Servei agronòmic el 1882. Pel conjunt d'Espanya, s'establia un Servei amb 49 enginyers agrònoms (*els enginyers de província*) la funció dels quals era diversa: des de la purament administrativa i de contacte, d'elaboració d'informes sobre l'estat de l'agricultura i ramadera provincials, fins la direcció de camps de demostració, pràctiques d'investigació, direcció d'establiments d'experimentació, amb conferències als pagesos sobre qüestions pràctiques del camp. L'enginyer en cap del Servei Agronòmic Provincial a la província de Lleida, Sr. Morales, en un informe⁶ de l'any 1891, ofereix un panorama poc optimista sobre les actuacions portades a terme pel Servei Agronòmic fins aquella data. Es diu que a la pràctica no funcionen els camps de demostració creats, com tampoc el laboratori vinícola de 1889, que no disposa de local, mitjans tècnics ni personal per constituir-lo. Una de les queixes, a banda de la precarietat econòmica del Servei, és el de la inexistència d'escoles, ni públiques ni privades, en les branques d'olivicultura, enologia, ramaderia i jardineria.

Basant-nos en el que relatava l'enginyer en cap de la província de Lleida, hem d'interpretar que la tasca del servei agronòmic es limitava a poc més que l'administrativa, per la impossibilitat d'endegar de forma efectiva altres activitats. Ell mateix acusa explícitament la Diputació Provincial d'indiferència en tot el relacionat amb el Servei, ja que la institució no compleix amb les partides pressupostàries necessàries; el malestar s'expressa en aquests termes: "esto obedece a la punible apatia de los agricultores: a la indiferencia con que la Exma. Diputación de esta provincia mina la prosperidad de su tan abatida como ruinoso agricultura, el desinterés que las mismas ha dedicado siempre a todas las gestiones que cerca de ellas ha venido practicando desde hace muchos años este Servicio Agronómico" (Ref. nota anterior). I és que encara que aquests serveis depenien de l'Estat, la intervenció dels ens de poder local, tal com les Diputacions, Ajuntaments o Cambres Agrícoles, havia d'ésser decisiva per garantir un bon funcionament dels serveis, ja que havien de sufragar part de les despeses de manteniment.

6. MINISTERIO DE FOMENTO (1891). "Servicio Agronómico Provincia de Lérida (Cuerpo de Ingenieros Agrónomos)", Arxiu Ministerio de Agricultura, Madrid, Lligall 6,31.

A partir de la primera dècada del segle XX, l'Estat va dissenyar una política agrària més definida, i millorà l'eficàcia de la xarxa d'institucions agràries que afectà el seu nombre, funcions, distribució geogràfica i recursos. Així, per exemple, augmentaren el nombre d'Escoles Regionals d'Agricultura -de les 6 existents el 1900 a 19 en els primers anys del segle XX- tot i les reticències del cos d'enginyers agrònoms de Madrid. També es fomentaren les estacions agropecuàries: 36 el 1920 a tota Espanya (CARTANÀ, 1993: 14-16).

Com veurem en el capítol següent, en entrar Catalunya en el règim de la Mancomunitat a partir de 1914, la província perdrà l'opció de disposar de centres d'ensenyament agrícola d'àmbit regional, ja que des d'aleshores la formació d'enginyers i tècnics agrícoles quedarà centralitzada en l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, centre d'estudis superiors des de 1912. Com a contrapartida, però, els pobles de la província s'acolliran als serveis de difusió i d'ajuda tècnica. Els prestaren, primer, l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona i, més tard, amb una major eficàcia i extensió en el territori, els Serveis Tècnics d'Agricultura, organisme creat el 1917 expressament per desenvolupar aquestes funcions, a més de les tasques afegides de l'experimentació i l'acció social agrària.

La granja-escola de Lleida en el context de la política autonòmica (1914-1939)

Des de la instauració de la Mancomunitat fins a l'acabament de la Guerra Civil, Catalunya visqué una etapa convulsa, marcada per constants canvis polítics que afectaren la capacitat de consolidar els projectes que els organismes públics van pretendre endegar. Aquesta situació influí en els dos principals precedents de l'actual Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària (ETSEA) a Lleida: la cristallització dels estudis agrònoms i, més en concret, l'establiment d'una Granja-Escola d'experimentació a Lleida. En aquest apartat, i a partir del marc històric global exposat fins aquí, ens centrarem en el procés que conduí a l'Escola Superior actual com a fil conductor del discurs, a través de tres períodes ben determinats: la Mancomunitat, la Diputació de Lleida durant la Dictadura i la Generalitat republicana.

Els precedents i la consolidació de l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya. Organització, temàtica i projecció a Lleida.

Cal remuntar-se al 1899 per situar la primera iniciativa local per part de la Cambra Agrícola i la Diputació de Lleida, en demanar l'establiment d'una Granja-Escola pràctica d'agricultura i ramaderia. La Diputació proposà uns terrenys i, inicialment, en fou nomenat director Hermenegildo Gorria, que ja ho era de la de

Barcelona. Tot i les dificultats, fou permanent la insistència en la demanda d'una institució d'ensenyament, recerca i experimentació agrària a Lleida, però la capacitat pressupostària de la Diputació no podia aportar el suport necessari, com hem vist que passava des de 1907, contràriament a la de Barcelona, que gaudia d'una capacitat d'acció molt més gran i d'una iniciativa privada més potent.

De tota manera, l'impuls de l'ensenyament i la recerca agronòmiques a Barcelona, havia d'acabar influint positivament en els anhels de les corporacions locals i les forces vives de Lleida, com veurem més endavant i, d'altra banda, a les institucions de Barcelona hi acudien alumnes de tot Catalunya. Pocs anys després i ja sota la Mancomunitat, es va pretendre ampliar aquesta formació a tota la pagesia, com a única forma de fer-la eficaç. A la institució autonòmica s'havia assimilat la preocupació, ja generalitzada al camp, per millorar la productivitat com a reacció a la crisi finisecular. Perfeccionar tant la formació dels agents implicats, com la recerca per constituir un servei d'orientació i consulta, van ser els dos eixos en què descansaria la política agrària a Catalunya en temps de la Mancomunitat i de la Generalitat. Se segueixen així els objectius de les Juntes provincials d'Agricultura, constituïdes el 1848, però ara s'acompliran amb major eficàcia. La Mancomunitat va comptar amb l'entrega d'un personal directiu conscient de la seva nova responsabilitat. Si tenim en compte la personalitat del primer director dels Serveis Tècnics d'Agricultura, en Manuel Raventós, principal impulsor de la firma Codorniu (MARTÍ; NADAL, 2000), podem entendre el dinamisme que imprimí a les activitats de la conselleria d'Agricultura, on el que interessava era la difusió dels avenços i la seva adopció entre els pagesos.

Per aconseguir els ambiciosos objectius de la conselleria d'Agricultura, no n'hi havia prou amb la tasca dels professionals, encara minoritaris, formats a l'Escola Superior d'Agricultura per dirigir les empreses agropecuàries, sinó que es van organitzar un seguit de curssets per tot Catalunya, monogràfics i d'orientació pràctica, i s'establiren camps experimentals. Es portaren a terme entre 1915 i 1923. El primer any, segurament per influència de Manuel Raventós, es realitzaren a les àrees vitivinícoles del país, amb un dels seus fills com a professor. L'any següent, en els deu que s'organitzaren s'insistí en la mateixa temàtica i per primer cop se'n celebrà un a Lleida, concretament a Mollerussa. En conjunt, la distribució dels cursos es correspon amb l'especialització regional de l'agricultura i la ramaderia a la província de Lleida. Fins aquí hem esbossat l'impacte a Lleida de la política agrària de la Mancomunitat, plena de bones intencions, però que no es concretà amb la fundació de cap institució que assegurés una continuïtat a la vocació agropecuària de Lleida.

La Diputació de Lleida durant la Dictadura

Després del cop d'estat de Primo de Rivera, es decidí la dissolució de la Mancomunitat el 1924, amb la qual cosa les competències retornaren a les diputacions i a l'administració central. Però aquesta nova situació segurament afavo-

rí, o coincidí com a mínim, amb l'etapa en què es portà a terme la compra dels terrenys que més tard constituïren el punt de partida de l'actual ETSEA. La Diputació decidí que els terrenys s'havien de dedicar a una Estació d'Arboricultura i Fructicultura, fet remarcable, ja que els orígens més remots de l'explotació frutera comercial a Lleida se situen el 1922 (LLUCH; SERÓ, 1970), només dos anys abans d'aquesta decisió. Val la pena insistir en aquest punt, ja que si bé a l'horta vella de Lleida ja existien plantacions de fruiters que podien servir de referència, no passaven del consum familiar. El primer centre innovador s'implantà a Balaguer el 1922, en una finca dirigida per l'enginyer Ramon Sala Roqueta per produir amb vistes a satisfer la demanda a Barcelona de fruita dolça. Poc temps després se'n posen en marxa d'altres a Lleida i al Baix Segre, orientades a la indústria de transformació i a l'exportació. Però el procés queda aturat perquè mancava encara un mercat consolidat, la capitalització i l'extensió que més tard ha adquirit el regadiu. Aquestes condicions no es comencen a donar fins a mitjans del sisè decenni del segle, de manera que la proposta de dedicar els terrenys a fructicultura era realment avançada i clarivident en aquell moment.

El 1924, tenim efectivament la primera notícia⁷ sobre el concurs de la Diputació de Lleida per comprar una finca a cedir posteriorment a l'Estat perquè hi instal·lés una Estació d'Arboricultura i Fructicultura. Els llibres d'actes de la Diputació ens ofereixen la relació de fets entre 1924 i 1925⁸. En la sessió del 6 de setembre de 1924, s'anuncia que s'ha decidit la creació a Lleida d'una Estació d'Arboricultura i Fructicultura segons el R.D. de 20 de juny, en terrenys de l'Estat o en els que cedeixi la Diputació o l'Ajuntament. Per això es demana que s'estudiïn les característiques que haurien de tenir els terrenys, la seva superfície, i que es realitzin les gestions necessàries amb els propietaris per adquirir-la de forma ràpida, ja que si no s'aconseguïen els terrenys necessaris, es traslladaria a una altra localitat. El 28 de febrer de l'any següent, s'acorda obrir concurs públic amb vistes a l'adquisició de la finca.

Posteriorment, en la sessió del 20 de juny de 1925, hi ha una proposta de la comissió provincial sobre l'adquisició d'una finca –seu actual de l'ETSEA– propietat de Francisco Vidal Farré, de 12 Ha i situada al km 4 de la carretera d'Osca, per la qual l'interessat demana 150.000 pts. En la sessió es discuteix la conveniència d'adquirir aquesta finca o una altra situada a la Plana de l'Urgell (Torre de la Fenosa). Aquesta quedà descartada per la manca d'aigua suficient i s'optà per la de la carretera d'Osca ja que és molt propera a la ciutat de Lleida, disposa d'aigua abundant i les terres són de bona qualitat. Efectivament, aquesta "finca rústica d'extensió plana" ofería la majoria de les seves 12 Ha com de regadiu; originàriament hi havia "una casa-torre i una casa-habitació del colono".

7. Arxiu Nacional de Catalunya, ANC, 238, Llig. 3759/6.

8. A l'Arxiu de la Diputació de Lleida, ADL, es pot consultar, a més, el núm. d'inventari 8458, ref. B-290 (Caixa).

En la mateixa sessió es proposa també que, una vegada adquirida la finca, s'ofereixi a l'Estat, però que la Diputació es reservi la lliure disposició de la part de l'immoble que no sigui utilitzada, i fent constar el caràcter reversible de la finca a la Corporació provincial si l'Estat deixés de sostenir el servei. Aquesta puntualització, amb el temps, havia de resultar molt eficaç, ja que el Ministeri no hi portà a terme el projecte, i novament sota control de la Diputació, s'utilitzarà com a finca d'experimentació fins als anys setanta, encara que amb una vida llanguida.

Deu dies més tard, en la sessió del 30 de juny de 1925, es llegeix l'informe de peritatge de la finca de la carretera d'Osca, descrita per l'arquitecte provincial com a finca rústica d'extensió plana horitzontal, de 12 Ha, 71 àrees i 60 centiàrees (28 jornals i 3 porques), situada en el Km 4 de la carretera de Lleida a Osca, valorada en 130.614 pts. A la vista de l'informe, s'aprova l'adquisició per 135.000 pts.

Però durant els anys següents, la Granja-Escola no rebé dotació. Davant d'aquesta inoperància, la Diputació, en la sessió del 13 de desembre de 1927 decideix endegar la instal·lació d'una parada de sementals de ramaderia vacuna. Aquestes expectatives es veieren impulsades dos anys més tard amb la cessió a les diputacions dels serveis agropecuaris; i a Lleida es constitueix la Granja i Servei Agropecuari i, el 10 de desembre de 1929, la Junta Provincial Agropecuària. Aquest és segurament el precedent del projecte, ja dels anys quaranta, de l'edifici dedicat a l'ensenyament i estudi en aquesta àrea, en el que serà més tard la seu central de l'Escola. Una altra iniciativa en aquesta línia que tampoc cristal·litza, i amb què la Diputació volgué donar sentit als terrenys adquirits, s'expressà en la sol·licitud d'una Granja Regional i Escola de Capatassos Agrícoles. En síntesi, tot indica que des de 1923 fins el canvi de règim del 1931, s'aconseguí una fita important: la compra dels terrenys, però la confiança dipositada en el Ministeri no fou corresposta, com ho demostra el fet que se'ls cedissin els terrenys, i les famoses 12 Ha a la carretera d'Osca entraren en un llarg període de subutilització. En l'etapa que enceta la Generalitat republicana, es va recuperar a grans trets la política agrària de la Mancomunitat, però no es prestà seriosament cap atenció al reclam a Lleida d'una institució que, per la via de l'ensenyament i la recerca, canalitzés la seva vocació agropecuària.

L'obra de la Generalitat i el tema pendent de la Granja-Escola

La Generalitat restablí l'organigrama de la Mancomunitat en la seva conselleria d'Agricultura, així com els seus antics responsables que havien estat separats dels seus càrrecs. També establí les estacions agràries superiors: la província de Lleida rebé la de genètica a Cervera i la d'hidrologia agrícola a Mollesussa, però de fructicultura no se'n contemplava cap. En l'àmbit de les estacions agràries comarcals, el 1932 s'estipularen les condicions: entre 4 i 8 Ha i que fossin el reflex del tipus de masia a la comarca. En l'avantprojecte d'aquest organigrama,

elaborat a l'espera dels traspassos, Lleida i la seva Granja-Escola no són esmentades. Tot això ens fa pensar que, inicialment, la Granja-Escola no entrava en la política agrària de la Generalitat, tot i que, com veurem més tard, va ser novament reclamada des de Lleida. Això probablement era degut que des de la Generalitat es pensava que era un projecte en mans de la Diputació i el Ministeri. Però vist que no avançava, el govern de la Generalitat sembla que va començar a reclamar-la el 1934, això d'acord amb la documentació disponible que, de passada, ens aporta alguna informació sobre l'estat d'abandó en que es trobava. Així, en un informe del Servei Tècnic d'Agricultura sobre "l'organització dels serveis agronòmics de l'Estat espanyol a Catalunya"⁹, s'argumentava que la Granja-Escola pràcticament no funcionava, amb un equipament mínim per a experimentació en fruiters, i un edifici a mig construir. És remarcable, malgrat la seva modèstia, poder constatar per primera vegada que ja es dedicava a fructicultura, en una etapa en què l'administració autonòmica no hi estimulava aquesta activitat tan ben encaminada. L'any següent, ja sota el govern conservador, podem consultar un document de 28 de març de 1935 que el governador general de Catalunya envià al comissari de la Generalitat de Catalunya a Lleida, sobre la resolució del Ministerio de Agricultura sobre la finca adquirida a Lleida. La Generalitat havia sol·licitat la reversió de part de la finca cedida a l'Estat. El Ministeri aprova la divisió de la finca i la reversió de la propietat "d'aquella part que no siguin les 5 Ha aproximadament on estan totes les plantacions de fruiters, i construïts els edificis necessaris per al servei de l'estació i que han de continuar en poder de l'Estat"¹⁰. La Diputació acabarà recuperant el control de la finca, però sense dotar-la d'un impuls decidit fins, sorprenentment, el 1940. En l'últim apartat, recollirem les notícies que ens poden aportar una idea sobre l'ús que es va donar a la finca després de la Guerra Civil i fins la posada en marxa el 1971 dels ensenyaments universitaris en l'àmbit de l'agricultura i la ramaderia.

El camí cap a la fundació de l'escola tècnica superior d'enginyers agrònoms

A partir de 1939, s'anirà configurant a poc a poc la funció docent i de recerca que avui té la finca, popularment coneguda, sobre tot entre la gent gran, per "la granja de la Diputació". En els tres primers anys sota el nou règim, la Diputació de Lleida, presidida per Josep Maria de Porcioles, va imprimir un gran dinamisme a tota la seva obra agrària. El 1940 es va recuperar la finca definitivament; sols 1 Ha va quedar sota el control del Ministerio de Agricultura per a la casa d'avisos i plagues. De manera que les 11 Ha restants les manté la Diputació

9. Del 9 de febrer de 1934, ANC, Inv. 238, Llig. 3759/6, sense pàgina.

10. ADL, 8458, ref. B-290.

fins a la paulatina cessió, primer a la Universitat Politècnica (1971) i posteriorment, fins a la totalitat de la finca, a la Universitat de Lleida el 1995. Inicialment, després de la Guerra Civil, es dedicà a una Escola Pràctica d'Agricultura i una Granja Agrícola Experimental. Com és típic en el discurs del règim, el llegat anterior era funest, però amb esforç, la nova gestora millorà la finca:

"Abandonada esta propiedad desde 1936, la halló la actual Gestora en un estado lamentabilísimo. Sus tierras estaban materialmente invadidas de maleza, en forma tal, que se hizo difícil ponerla en cultivo.

Con los desagües cegados, sin cuidar las acequias y con varias parcelas en desnivel, exigió de la Gestora una ardua tarea a la que solamente pudo dar fin con largos y costosos trabajos.

Esta obra inicial tan necesaria, vióse completada por una estudiada red de caminos y por una desviación de la acequia principal de riego que, además de embellecer la finca, hace posible la construcción de otro edificio alrededor de los que tiene actualmente (...)

Reformas importantes de tipo provisional se han efectuado igualmente en el gallinero que, con malas orientaciones, se construyó durante el dominio marxista".
(DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE LÉRIDA, 1943; 30-31).

Fins i tot es culpa el marxisme de la possible construcció inadequada d'un galliner. Però la valentia i entusiasme inicial després de la Guerra no es van veure acompanyats del creixement econòmic esperat, de manera que l'edifici que havia d'albergar les dependències projectades es va quedar a mig fer.

Aquesta fou la sort de l'Escola Pràctica d'Agricultura, el primer dels ensenyaments universitaris de l'àmbit agrícola a Lleida. Els arquitectes Ignacio de Vilallonga i Ramon Argilés van projectar un edifici en aquell moment molt elogiatiu, perquè van saber copsar l'encàrrec de la Gestora, dotant-lo d' *"un estilo propio que tiende a ser la concreción y resumen de nuestra arquitectura rural"*. L'edifici, de dues plantes havia d'encabir les següents dependències: Aules de dibuix, fitotècnia i zootècnia. Laboratori. Aula de ciències naturals. Saló de conferències i projeccions. Quadres per a èquids de treball i reproducció. Vaqueries. Porcelleres. Corral per a ovins. Galliner industrial. Coniller. Local per assecat fruita i altres indústries rurals. Magatzems de farratges i resta d'usos agrícoles. El cost previst de l'obra era de tres milions de pessetes. A més, l'Escola havia de tenir capacitat per a 40 alumnes interns i 40 d'externs, i comptar amb el complement d'una Granja Agrícola Experimental que es dedicà a la recerca en el camp de la producció agrícola, i aportés els seus resultats als productors i industrials del ram. S'assegura que el 1942 s'hi assajaven conreus de tota classe de cereals, lleguminoses, tubercles, hortalisses i arbres fruiters. D'altra banda, la Diputació continuava utilitzant la finca de les Borges Blanques per a la multiplicació de llavors selectes.

En definitiva, l'etapa de la Diputació era continuïsta en relació a la d'etapes anteriors. S'havia potser donat el primer impuls per la construcció de l'Escola, però en no mesurar bé la capacitat de l'administració pública en aquell moment, d'edifici quedà a mig fer. Al llarg dels anys següents no tenim cap notícia que desmenteixi que la finca de la Diputació se seguís utilitzant com a camp d'experimentació, però de forma poc intensa.

En aquesta situació sembla que anà tirant la Granja de la Diputació, fins que ja en els anys seixanta, el president de la Diputació Víctor Hellín, mirà d'intensificar la seva utilització amb curssets adreçats als agricultors. Era l'època de la generalització del conreu de la fruita a Lleida i calia reconvertir els pagesos a les tècniques que exigia el fruiter. Un dels organitzadors i màxims animadors del projecte, el pèrit agrícola de la Diputació, Hermenegild Toll, ens explica que, per aquells anys, i fins al 1963, es van organitzar un seguit de curssets de tres mesos, pels quals van passar un miler d'alumnes. Tenien lloc a la Granja amb caràcter monogràfic (poda, plagues, etc.) i sempre adreçats a la fructicultura. També s'impartien cursos pels pobles, de dos dies, que servien per seleccionar els alumnes més avantatjats i realitzar estades de grups reduïts a l'alberg de Salardú, amb cursos dirigits, entre d'altres, per en Josep Maria Setó, del cadastre de Lleida. D'altra banda, a la Granja, els curssets de poda van ser impartits pel pèrit i enginyer agrònom Ignasi Franco.

En definitiva, tota aquesta activitat, tan necessària per conduir la transformació de l'agricultura a Lleida en aquell moment, va portar al convenciment que era necessària una escola universitària per a la formació de tècnics. Sempre segons Toll, a mitjans dels anys seixanta, visità Lleida amb aquesta finalitat el Secretari General del CSIC i membre destacat de l'Opus Dei, José María Albareda. Proposà la implantació a la Granja d'una escola agrícola a imatge de la Universitat de Navarra. No prosperant aquesta idea, caldria esperar a l'inici dels anys setanta perquè finalment es comencessin a impartir a Lleida estudis universitaris d'agricultura i ramaderia, primer pas en la consolidació de l'actual ETSEA, que inclou també els estudis de Forest des de 1986.

Aquí l'objectiu ha estat mostrar que si bé els antecedents immediats de l'ETSEA són complexos, els llunyans encara ho són més. La consolidació dels estudis agronòmics a Lleida és el resultat d'un laboriós i lent avenç que convé tenir en compte per valorar les nostres institucions.

Bibliografia

A.A.D.D. (1987). *Història de la Diputació de Barcelona*. 2 vols., Diputació de Barcelona.

CARTANÀ, J. (1993). "Ingenieros agrónomos y desarrollo agrícola en la España decimonónica". Dins: *XIXth International Congress of History of Science*. Saragossa (22-29 d'agost).

— (2001) "La enseñanza de la agricultura en la España del ochocientos: el proceso de institucionalización y el análisis de los contenidos científicos y técnicos". [Tesi Doctoral]. 4 vols., Barcelona: Universitat de Barcelona.

CASANOVAS, Josep Maria (1994). "La intervenció de l'Estat en el desenvolupament de l'Agricultura Catalana (1890-1936)". Dins: *Cambio tecnológico y desarrollo económico. VII Simposio de Historia Económica*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Campus de Bellaterra (12-24).

— (1996). "L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat". [Tesi Doctoral]. Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, Facultat de Geografia i Història.

DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE LÉRIDA (1943). *Dos Años de Labor (1940-1942)*. Lérida: Diputación Provincial.

LLADONOSA, Josep (1974). *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*. 2 vols., Lleida: Diputació.

LLUCH, E.; SERÓ, R. (1970), *La regió fruitera de Lleida*. Barcelona.

LUQUE, A. (2004). *Entre el vapor y el arado romano, Córdoba 1780-1870*. Córdoba: Universidad de Córdoba.

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1919). *L'obra a fer*. Barcelona: Mancomunitat de Catalunya.

MARTÍ-HENNEBERG, J.; NADAL, F. (2000). "El proyecto colonizador de Raïmat". *Historia Agraria*, núm. 22, p. 159-180.

MINISTERIO DE FOMENTO (1912). *Memoria relativa a los servicios de la Dirección General de Agricultura, Minas y Montes*. Madrid: Ministerio de Fomento.

SABARTÉS, J.M. (1994). *L'espai fruiter a Lleida. Aproximació geogràfica i delimitació espacial de la regió fruitera de Lleida*. Lleida: Pagès editors.

SOL, Romà; TORRES, Carme (1989). *Lleida en temps de la Mancomunitat 1913-1924*. Lleida: Pagès Editors.